

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ»
Հայ-Ռուսական համալսարանի
գիտության գծով պրոռեկտոր
փ.գ.դ., պրոֆեսոր
Պ. Ս. Ավետիսյան
« _____ » _____ 2022թ.

ԿԱՐԾԻՔ

Աննա Շահենի Մկրտիչյանի «Ղարաբաղյան շարժման արձագանքները 1988-1994 թթ. ՀՀ մամուլում» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ ներկայացված Ժ.01.06 «Ժուռնալիստիկա» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար:

Ատենախոսությունը քննարկվել է Հայ-Ռուսական համալսարանի Ժուռնալիստիկայի ամբիոնի 2022 թվականի հունիսի 10-ի նիստում (արձանագրություն №11):

Մասնակցում էին՝

Ն.Ի. Կևորկովա՝ բ.գ.թ., դոցենտ, Մ.Վ. Ալեքյան՝ բ.գ.թ., Ս. Ս. Երիցյան՝ բ.գ.դ., պրոֆեսոր, Ն.Լ. Աբրահամյան՝ փիլ.գ.թ., դոցենտ, Մ.Ռ. Թադևոսյան՝ բ.գ.թ., Ա.Ռ. Առաքելյան՝ արվ.թ., դոցենտ, Դ.Հ. Ալավերդյան՝ բ.գ.թ., դոցենտ, Վ.Շ. Սարոյան, Թ.Գ. Հակոբյան, Հ.Ե. Երիցյան, Գ.Վ. Սարգսյան՝ ավագ դասախոս և այլոք:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի ներկա փուլը սկիզբ է առնում ԽՍՀՄ գոյության վերջին տարիներից, թեև հակամարտության արմատները տանում են պատմության խորքերը: Խնդիրը վերաճել է բուն ռազմաքաղաքական և ազգային հակամարտության՝ Ադրբեջանի կողմից բռնության, խտրականության, էթնիկ գտումների, ջարդերի քաղաքականության արդյունքում, որն արդեն իսկ հանգեցրել էր Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացմանը: Ղարաբաղյան հակամարտությունը տարբերվում է նախկին Խորհրդային Միության տարածքում առկա այլ հակամարտություններից, քանի որ Արցախի ժողովուրդը իրավական տեսակետից անթերի

էր իրացրել ինքնորոշման իրավունքը մինչև ԽՍՀՄ փլուզումը՝ հենց Խորհրդային Միության օրենսդրությանը համաձայն:

Ղարաբաղյան հակամարտությունն ամենաարյունալին է հետխորհրդային տարածքում՝ տասնյակ հազարավոր զոհերով, հարյուր հազարավոր փախստականներով և մեծ ավերածություններով: Հակամարտության առաջին լայնածավալ ռազմական փուլն ավարտվեց 1994 թվականի մայիսին՝ անժամկետ հրադադարի համաձայնագրով: Նշենք, որ դրանից հետո անցած 25 տարիների ընթացքում լայնածավալ ռազմական գործողություններ չեն վերսկսվել, բացառությամբ 2016 թվականի ապրիլյան քառօրյա պատերազմի, և հարաբերական խաղաղությունը պահպանվել է սուսնց միջազգային խաղաղապահ ուժերի ներգրավման:

Իրավիճակը կտրուկ փոխվեց 2020 թվականի նոյեմբերի 9-ին Հայաստանի, Ադրբեջանի և Ռուսաստանի ղեկավարների կողմից Եռակողմ հայտարարության ստորագրումից հետո: Իսկ 2020 թվականի աշնանը արցախյան 44-օրյա պատերազմի արդյունքում ձևավորված բոլորովին նոր իրողությունների ֆոնին ղարաբաղյան հիմնախնդրի տարբեր առումներով ուսումնասիրությունը դարձել է առանձնահատուկ արդիական և ունի չափազանց կարևոր նշանակություն: Ակնհայտ է, որ տարածաշրջանում դժվար է երկարաժամկետ խաղաղություն ակնկալել, փխրուն կայունությունը պահպանվում է ռուսական խաղաղապահ կոնստիդենտի կողմից, և անհասկանալի են իրավիճակի զարգացման հեռանկարները, եթե կողմերից մեկը հրաժարվի երկարաձգել ռուս խաղաղապահների մանդատը: Այս պայմաններում հակամարտության ծագման, դրա լուսաբանման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը խիստ կարևոր է ոչ միայն հայկական լրագրության պատմության ուսումնասիրության մեջ բացերը լրացնելու, այլև այս թեմային ժամանակակից մեդիադաշտում գրագետ անդրադառնալու համատեքստում:

Միևնույն ժամանակ հաշվի առնելով ժամանակակից ՁԼՄ-ների, բլոգոլորտի դերը օրեցօր ահագնացող տեղեկատվական պատերազմներում, արցախյան հիմնախնդրի էության խորքային ուսումնասիրությունը կարող է ուղղորդիչ նշանակություն ունենալ լրագրողների գործունեության ընթացքում, մեդիադաշտի և տեղեկատվական հոսքերի գրագետ կառավարման, բազմազան ռիսկերի նվազեցման տեսայկյունից:

Բացի դրանից, թեմայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս գնահատել մամուլի դերը համակարտության ընթացքում, հասարակական կարծիքի ձևավորման համատեքստում: Դրանում է կայանում աշխատանքի գիտագործնական նշանակությունը: Ատենախոսության նյութը կարող է օգտագործվել նաև հայ լրագրության պատմությանը և ներկային նվիրված մասնագիտական առարկաների դասավանդման ընթացքում, օգտագործվել տարբեր ուղղվածության եղիաուսումնասիրությունների մեջ:

Ատենախոսը պարբերական մամուլի ուսումնասիրության միջոցով քննության է առնում նաև Հայաստանի և Արցախի պետականաշինության, հայ հասարակության պատմությունը, կատարում է պատմական, քաղաքական և աշխարհաքաղաքական իրողությունների վերհանում, անդրադառնում է դարաբաղյան շարժման, պատերազմի, այդ ժամանակաշրջանի լրագրողների, հրապարակախոսների գործունեությանը: Արցախյան հիմնախնդրի ու շարժման խորքային, համակողմանի ուսումնասիրությունը այդ շրջանի հայաստանյան մամուլի էջերում թույլ է տալիս ճիշտ հասկանալ, գնահատել համազգային հիմնահարցերը նաև այսօր:

Վերոհիշյալ հարցադրումների քննարկմանն ու որոշակի առաջարկությունների մշակմանն է նվիրված «Ղարաբաղյան շարժման արձագանքները 1988-1994 թթ. ՀՀ մամուլում» բանասիրական թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար ներկայացված Աննա Մկրտիչյանի ատենախոսությունը: Ներկայացված հիմնախնդիրներով էլ պայմանավորված է թեմայի ընտրությունն, արդիականությունը և գործնական նշանակությունը:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ատենախոսության առարկան են դարձել Ղարաբաղյան շարժմանը նվիրված հայաստանյան մամուլի հրապարակումները 1988-1994թթ., իսկ գլխավոր նպատակն է արցախյան հիմնախնդրի լրագրողական արտացոլման առանձնահատկությունների համակողմանի ուսումնասիրությունը և դրանց հիմնական օրինաչափությունների դուրսբերումը: Այդ նպատակին հասնելու համար աշխատանքում առաջադրվել և լուծվել են

հետևյալ խնդիրները.

- ուսունասիրել արցախյան հիմնախնդիրը՝ ազգային շարժումների և գաղափարախոսության համատեքստում,
- քննության առնել դարաբաղյան իրադարձությունների արտացոլումը մամուլում 1988-1994թթ. ընթացքում,
- ուսունասիրել մամուլի ազդեցությունը զարգացող իրադարձությունների և հասարակական տրամադրությունների վրա խորհրդային գաղափարախոսության պայմաններում և անկախ Հայաստանի առաջին տարիներին,
- շեշտադրել մամուլի, լրագրողի դերը, ինչպես նաև համեմատական վերլուծության միջոցով բացահայտել դրանցում ընդհանրություններն ու տարբերությունները,
- ուսումնասիրել մամուլի դերը ԽՍՀՄ-Հայաստան-Լեոնային Ղարաբաղ-Ադրբեջան փոխհարաբերությունների նկատմամբ հասարակական կարծիքի ձևավորման գործընթացում,
- վերլուծել իրավական գործընթացների, հասարակական տրամադրությունների, պատերազմի ու խաղաղության հիմնական ուղենիշների վերաբերյալ պարբերական մամուլի մեկնաբանությունները, գնահատականներն ու լուսաբանման առանձնահատկությունները,
- պարզաբանել, թե ինչ հստակ փոխակերպում է տեղի ունեցել մամուլում դարաբաղյան հիմնախնդիրը լուսաբանելու գործում Խորհրդային Միության փլուզումից հետո և Հայաստանի անկախության պայմաններում, ինչ որակ է ձեռք բերել վերոհիշյալ լուսաբանումը պատերազմի տարիներին:

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Ատենախոսության մեջ առաջադրված խնդիրների լուծման նպատակով իրականացված վերլուծությունների ու հետազոտությունների արդյունքում ստացվել են տեսական և գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթն արտացոլող հիմնական դրույթներն են.

1. Առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ դրվող մամուլի հրապարակումների հիման վրա նորովի են մեկնաբանվում դարաբաղյան շարժման, համազգային գոյամարտի և ԼՂՀ ստեղծման նախադրյալները, նաև՝ անկախ մամուլի ծնունդը՝ հայ-ադրբեջանական հակամարտության պայմաններում:
2. Առաջին անգամ մամուլի տարբեր օրգանների գործելաոճը, հրապարակախոսությունը, լրագրողական մոտեցումը փաստական նյութի հիման վրա քննվում են գիտականորեն, վեր են հանվում ժանրային, ոճական առանձնահատկությունները, դասակարգվում են թեմատիկ խմբերը, պատերազմական լրագրության խնդիրները, մարտահրավերները և այլն:
3. Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը 20-րդ դարի հայ քաղաքական և հասարակական գիտակցությունը պայմանավորող կարևորագույն իրողություններից է: Սակայն Ղարաբաղի ձգձգվող հիմնահարցի քաղաքական լուծումը պահանջում էր համարժեք արձագանք ժամանակի մամուլում, ինչը խորհրդային գաղափարախոսության պայմաններում լիարժեք չէր իրականացվում: Արդյունքում մի կողմից՝ փաստերն ու իրականությունը լրության էին մատնվում, մյուս կողմից՝ որոշակի փաստերի քողարկմամբ տարածվում էր կես-ճշմարտությունը:
4. Հատկապես շարժման առաջին տարիներին հասարակության զգալի մասը բավարար տեղեկատվություն չունեի ո՛չ հիմնախնդրի առկա վիճակի, ո՛չ հնարավոր զարգացումների մասին՝ չնայած ԶԼՄ-ների տեղեկատվական գործառույթը կարևորագույն դեր ունի ցանկացած հակամարտությունում: Արդյունքում՝ մամուլը լիարժեք չէր լուսաբանում, չէր վերլուծում, չէր տալիս հիմնախնդիրը համակողմանի և լիարժեք դիտարկելու հնարավորություն. քաղաքական դիսկուրսը չէր տեղափոխվում մեղիամիջավայր, տվյալ դեպքում՝ մամուլ:
5. Խորհրդային Հայաստանի մամուլում արցախահայության պահանջատիրությանն առաջինն անդրադարձավ ոչ թե պաշտոնական, քաղաքական մամուլը, այլ «Ոգնի» երգիծաթերթը՝ բավական ծավալուն և փաստարկված հոդվածով, նաև՝ համարձակ շեշտադրումներով: Արդյունքում՝ պարբերականի այս քայլը չդարձավ այն շարժիչ ուժը, որ ստիպի մամուլի մյուս օրգաններին ևս խոսել հիմնահարցի մասին: Ավելին՝

պաշտոնական մամուլը երգիծաբերթի այդ հրապարակումից հետո շարունակեց լռություն պահպանել ամիսներ շարունակ:

6. Խորհրդահայ մամուլի սակավախոսությունը որոշ չափով լրացրին ինքնահրատ պարբերականները՝ շատ դեպքերում իրենց խոսքն ընթերցողին հասցնելու համար ցուցաբերելով ոչ լրագրողական հմտություններ:
7. Խորհրդային մամուլին լուրջ մարտահրավեր նետեց հայ հրապարակախոսությունը՝ իրականության քաղաքական ընկալմամբ և զգայական յուրօրինակ մեկնաբանմամբ: Այդ առումով աչքի ընկան հեղինակավոր մտավորականները՝ փորձելով հանրության համար բացահայտել երկրի քաղաքական և հասարակական կյանքի իրական պատկերը, ընդ որում ոչ միայն գնահատականներ տալով, այլև ապագային ուղղված հստակ ուղերձներ հնչեցնելով:
8. Նորանկախ հանրապետությունում անկախ մամուլի ստեղծման առաջին փորձերը համընկան պատերազմի և քաղաքական անկայուն իրավիճակի հետ, ինչը չէր կարող ազդեցություն չունենալ մամուլի գործունեության և տեղի ունեցող փոխակերպումների վրա:
9. Մամուլում հայտնվեցին տեղեկատվական-քարոզչական գործողությունների առանձին դրսևորումներ: Եվ քանի որ ՀՀ և ԼՂՀ տեղեկատվական-քարոզչական աշխատանքը չէր կրում համակարգային բնույթ, և հակամարտության շուրջ տարվող հայկական տեղեկատվաքարոզչական աշխատանքը հիմնականում արձագանքողի դերում էր, հետևաբար հայաստանյան մամուլը գործում էր կիսամասնագիտական սկզբունքներով՝ ստորադասված առանձին քաղաքական ուժերին և արտահայտելով սեփական շահերը:
10. Հետխորհրդային հայաստանյան մամուլը ըստ էության խորհրդահայ մամուլի հետնորդն է, բնականաբար, ժամանակի պահանջներից ելնելով ձևավորվող նոր առանձնահատկություններով: Այդ առումով առաջին փոփոխությունը միտված էր կայուն լրատվական համակարգին: Արդյունքում՝ անկախ Հայաստանի մամուլում երկարահունչ հոդվածներին փոխարինեցին հակիրճ լուրերը, թղթակցությունները, ռեպորտաժները, ակնարկները, որոնք ավելի արդիական էին դարձնում ավանդական

կուսակցական գաղափարներով կադապարված պարբերականների համապատկերը: Բոլոր դեպքերում այդ փոփոխությունները ժամանակի պահանջ էին, որոնց անհրաժեշտությունը բխում էր մամուլի գլխավոր առաքելության նորացումից:

11. Պատերազմի և խաղաղության թեմայի լուսաբանումն իր առանձնահատկություններն ունի, ինչը լուրջ փորձություն էր և մեծ պատասխանատվություն հայաստանյան մամուլի և լրագրողների համար: Շատերը ռազմական լրագրող դարձան իրադարձությունների զարգացումներով պայմանավորված՝ չունենալով համապատասխան մասնագիտացում, ճակատում կողմնորոշվելու և հակամարտություն լուսաբանելու հմտություն, մինչդեռ զգայուն կոնֆլիկտների լուսաբանումը հատուկ պատրաստվածություն է պահանջում:
12. Լրագրողների աշխատանքը պատերազմի տարիներին խոչընդոտում էին շրջափակումը, հեռախոսային կապի հաճախակի ընդհատումը, էլեկտրաէներգիայի խափանումը, լրագրային թղթի պաշարների սպառումը և դժվարությունների մի ամբողջ շարք, որը, անշուշտ, իր ազդեցությունն էր թողնում նաև հրապարակումների բովանդակության վրա: Լրագրողներն ըստ էության ազատ էին տեղեկատվության հավաքագրման գործում, բայց խոչընդոտների առաջ էին կանգնում այն տարածելու հարցում:
13. 1988-1994 թվականների պատմական բարդ ժամանակահատվածը պատասխանատու գործելակերպ էր թելադրում նաև մամուլին: Հետևաբար, այդ տարիներին հանրապետությունում վերափոխումները լրատվամիջոցներից պահանջում էին համապատասխան գործելաոճ, նոր մոտեցումներ, արտահայտման նոր եղանակներ, որոնցով էլ ըստ էության հնարավոր էր ձևավորել իրականության հնարավորինս օբյեկտիվ պատկերը:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԾԱՎԱԼԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից: Ատենախոսության տեքստը շարադրված է 148 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

Ատենախոսական աշխատանքն ունի ուսումնասիրության նպատակին և խնդիրներին համապատասխանող տրամաբանական կառուցվածք:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության ներածությունում հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, մշակվածությունը, կիրառման ոլորտները, ձևակերպված են տեսական ու մեթոդական հիմքերը, հետազոտության նպատակն ու հիմնախնդիրները, հետազոտության առարկան և օբյեկտը, ներկայացված են հետազոտության հիմնական արդյունքներն ու գիտական նորույթը, դրանց գիտագործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության առաջին՝ *«ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ (1987-1988 թթ.)»* գլխում իրականացվել է դարաբաղյան շարժման ծնունդը և դրան առնչվող խնդիրները ուսումնասիրություն ազգային շարժումների և գաղափարախոսության համադրմամբ՝ միաժամանակ դիտարկելով առաջին արձագանքները մամուլում: Ներկայացվել են նաև դարաբաղյան շարժման դրդապատճառների, արցախահայության պահանջների հաջորդականության տրամաբանությունը և այդ համատեքստում՝ մամուլի հրապարակումները:

Առաջին ենթագլխում («Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը՝ ազգային շարժումների և գաղափարախոսության համատեքստում») քննվում են ազգային շարժումներն ու դրանց առանձնահատկությունները՝ իբրև ժողովուրդների պայքար հանուն ազատության և ինքնուրույնության: Ներկայացվում են ազգային-ազատագրական շարժումների մի շարք օրինակներ, առանձնացվում ազգային շարժումների փուլերը: Հակիրճ անդրադառնալով դարաբաղյան խնդրի ծագմանը, տարիների ընթացքում ավելի խորացող և բարդացող խնդրի ակունքներին՝ ընդգծվում է ազգային խնդիրների համար պայքարի ելած հայության պահանջի անհրաժեշտությունն ու իրականացված գործնական քայլերի նպատակահարմարությունը: Երկրորդ՝ «Ղարաբաղյան շարժման սկզբնավորումը և առաջին արձագանքները մամուլի հրապարակումներում» ենթագլխում ներկայացվում է հայաստանյան մամուլի պատկերը՝ ըստ բովանդակային և քանակական արձագանքների: Ընդգծվում է, որ ժամանակի մամուլը կրավորական դիրք էր գրավել՝

ապատեղեկատվություն տարածելով կամ լավագույն դեպքում լռելով: Խորհրդային Հայաստանի պաշտոնական մամուլում արցախահայության պահանջատիրությանն առաջինն անդրադարձավ «Ոզնի»-ն՝ տպագրելով Ջորի Բալայանի «Հիմա՞ էլ լռենք» ծավալուն հոդվածը:

Ձևակերպվում է նաև ևս մեկ հատկանշական պարագա. չնայած որ Ղարաբաղը դարձավ հայությանը միավորող ազդակ, համազգային իրադարձությունները լուսաբանելու հարցում խորհրդային կենտրոնական և հանրապետական մամուլը սկզբնական շրջանում միակողմանի էր կամ սակավախոս: Այնուհանդերձ, հայաստանյան մամուլը աստիճանաբար սկսեց ազատականանալ, նաև ազգայնանալ: Այդ միտումը սաստկացավ 1988 թ. դարաբաղյան շարժման ակտիվացմանը զուգահեռ: Ըստ էության մամուլի գործելաոճը պայմանավորված էր երկրում ստեղծված քաղաքական իրավիճակով, մասնավորապես՝ ծավալված համազգային շարժմամբ: Տեղական լրատվամիջոցներում այդ տարիներին ազգային պատմական հարցերը սկսեցին ներկայացվել նոր լույսի ներքո: Ընդգծվում է, որ ազգայինի վերախմաստավորումը համարժեք գործելակերպ էր թելադրում մամուլին և լրագրողներին: Տեղեկատվական-քարոզչական գործողությունները, որոնք հատկապես սկզբնական շրջանում ակտիվ բնույթ չէին կրում, միտված էին արցախահայության պահանջատիրության վերհանմանն ու տարածմանը: Ջարգացող իրադարձությունները հետապնդում էին պատմական արդարության, վտանգված ազգային արժանապատվության վերականգնման նպատակ: Խորհրդային Հայաստանի մամուլը սկսեց գրել մինչ այդ փակ թեմաների մասին որոշակի զգուշավորությամբ, ինչն արտահայտվում էր լրագրային ժանրի և վերնագրի ընտրությամբ, հետևողականության դրսևորմամբ, նյութի կառուցվածքով, ծավալով, ձևավորմամբ, լուսանկարի առկայությամբ և լրատվական այլ առանձնահատկություններով: Ըստ էության դարաբաղյան շարժումը միաժամանակ կարևոր շրջափուլ ստեղծեց նաև մամուլի համար. պատասխանատվության ու անպատասխանատվության շրջան, երբ հայաստանյան մամուլը փորձում էր արձագանքել զարգացող իրադարձություններին, և երբ լռեցվում էին մամուլի արձագանքները:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐՇՄԱՆ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՎԵՐՁԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ ԵՎ ՄԱՍՈՒԼԻ ԴԵՐԸ ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ-ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԴԱՇՏԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՄԵՁ (1988-1991 թթ.)» գլխում ներկայացվել են այն հրապարակումներն, որոնք լուսաբանում են զարգացող դարաբաղյան շարժումը՝ ընդ որում խորհրդային գաղափարախոսության պայմաններում, և մամուլի դերը հանրության արժեքային-գաղափարական դաշտի ձևավորման գործում: Առաջին՝ «ԼՂ-ի իրադարձությունների լուսաբանումը խորհրդային գաղափարախոսության պայմաններում» ենթագլխում ուրվագծվում է լրատվական դաշտի ընդհանուր պատկերը՝ հասարակական-քաղաքական կյանքում արձանագրվող տեղաշարժերով պայմանավորված: Առանձնացվել են այն հիմնական ուղղությունները, որոնցով աչքի էին ընկնում տվյալ ժամանակաշրջանի մամուլի հրապարակումները՝ Ղարաբաղի խնդիրը վերակառուցման քողի ներքո և հրապարակայնության ոգով, խորհրդային կենտրոնական իշխանության ուղերձներում, ժողովուրդների բարեկամության քարոզչություն իրականացնելիս, նաև ռուսական մամուլից արված արտաստպումներում: Ատենախոսը մամուլում արձանագրում է հուսահատ տրամադրություններ, հոգեբանական անկում հատկապես այն հրապարակումներում, որոնք վերաբերում էին սումգայիթյան ջարդերին և դրան հաջորդած դատավարությանը, «Ղարաբաղ» կոմիտեի գործունեության կասեցմանը, Սպիտակի երկրաշարժին, ցույցերին, գործադուլներին, դասադուլներին, պարետային ժամին, Բաքվի ջարդերին և առհասարակ՝ պատերազմական լրահոսին: Մամուլի հիասթափեցնող գործունեությամբ պայմանավորված, ըստ ատենախոսի, սկսվում է վստահության ճգնաժամ, ավելին՝ ի հայտ են գալիս մամուլի բնականոն գործունեության խոչընդոտներ՝ լրագրային թղթի պաշարների սպառումից մինչև տպագրական խնդիրներ և պարբերականներն ընթերցողներին հասցնելու դժվարություններ:

Միևնույն ժամանակ արդարացված է ատենախոսի այն պնդումը, որ մամուլը նաև դարաբաղյան խնդրի լուծման լավատեսական հեռանկար է ուրվագծում՝ տպագրելով խաղաղության կոչեր մտավորականների կողմից, խաղաղեցնող տրամադրություններ փոխանցող գրական գործեր, կյանքը բնականոն հուն վերադարձնելու ուղերձներ, փոխանցելով լավատեսական տրամադրություններ: Մինչդեռ խորհրդային ապատեղեկատվությունը դառնում է ազատ մամուլի ստեղծման նախադրյալ, մամուլի

պատմության նորագույն շրջանի մեկնարկ, նաև մամուլի գործունեության կարգավորման իրավական մեխանիզմների ներդրում («Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» ՀՀ օրենքի ընդունում, 1991 թ.) և այլն:

Երկրորդ՝ «Հայ հրապարակախոսների արցախյան շեշտադրումները և դրանց դրսևորումները մամուլում՝ լսարանի վրա ներգործության համատեքստում» ենթագլխում ատենախոսը ներկայացնում է հայաստանյան մամուլում հրապարակախոսության առանձնահատուկ տեղն ու նշանակությունը՝ հատկապես հեղինակավոր մտավորականների ներկայացվածության առումով: Ըստ եզրակացության, Ուսումնասիրության համար ընտրված ժամանակահատվածում հայաստանյան մամուլում ամենահաճախ հանդիպող մտավորական հրապարակախոսների անուններն էին՝ Արմեն Հովհաննիսյան, Սիլվա Կապուտիկյան, Զորի Բալայան, Վարդգես Պետրոսյան, Պերճ Զեյթունցյան: Այդ շրջանում Արցախին նվիրված հրապարակախոսական նյութերում գերիշխում էին այն մտահոգությունները, որոնք վերաբերում էին Սումգայիթի և Բաքվի ջարդերին, Արցախ-Ադրբեջան հարաբերություններին՝ ժողովուրդների բարեկամության խորհրդային կեղծ կարգախոսների բացահայտման համատեքստում, խորհրդային կենտրոնական իշխանության՝ ամեն ինչ համահարթելու քաղաքականությանն ու դրա վնասներին, ինքնաձանաչողության խորքային ընկալմանն ու ազգային գաղափարախոսության արմատավորմանը, հավաքական կամքի դրսևորմանն ու պահանջատիրական ոգու ձևավորմանը, երկրի տնտեսությանը, սոցիալական վիճակին, կրթությանը և այլ հարցերի: Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում դարաբաղյան շարժմանն առնչվող հայ հրապարակախոսությունն, ըստ ատենախոսի, աչքի է ընկնում մի քանի հստակ շեշտադրումներով, որոնք պայմանավորում էին հայաստանյան մամուլի դիմագիծը: Նշվում է, որ մամուլի էջերում հնչող մտավորականի ձայնը, որտեղ իրականության արտապատկերումը միախառնված էր հուզական տրամադրություններով, ներազդման մեծ լիցքեր էր պարունակում: Հուզական և զգացմունքային լինելուց բացի՝ այդ շրջանի հրապարակախոսական հոդվածներն առանձնանում էին նյութի և հարցադրումի լայն ընդգրկումով ու հրատապությամբ, հրապարակախոսների քաղաքացիական ակտիվ կեցվածքով, հստակ և խիզախ դիրքորոշումով, իրավիճակի ճշգրիտ գնահատմամբ, մեր

երկրի նկատմամբ անսահման սիրով, հավատով և նվիրվածությամբ: Տեղեկատվական չհայտարարված պատերազմում հայտնված հայ մտավորականներն իրենց հրապարակախոսական հողվածներում մեծապես կարևորում էին արդարության համար պայքարի գաղափարական իմաստավորումը՝ ընդդեմ ադրբեջանական քարոզչամեքենայի հակահայկական տեղեկատվական քաղաքականության և կեղծարարության:

Ատենախոսության երրորդ՝ «ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԵՎ ԱՆԿԱԽ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍՈՒԼԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ (1991-1994 ԹԹ.)» գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից: Առաջին՝ «Տեղեկատվական-քարոզչական գործողությունները հայ-ադրբեջանական հակամարտության շուրջ» ենթագլխում ներկայացված է նոր իրավիճակում հայտնված հայաստանյան մամուլը՝ պայմանավորված քաղաքական կարգերի ժողովրդավարացումով, լայն հրապարակայնությամբ, ժողովրդի հասարակական գիտակցության աճով և քաղաքացիական աննախադեպ ակտիվությամբ: Նշվում է, որ մամուլի բովանդակային վերակառուցումը մեծ չափով պայմանավորված էր նաև այն տեղեկատվական-քարոզչական գործողություններով, որոնք զուգահեռաբար ընթանում էին թե՛ Հայաստանում, թե՛ Ադրբեջանում: Հայկական տեղեկատվաքարոզչական նախաձեռնությունները համակարգված չէին գործում, դրանք փորձում էին հակազդել ադրբեջանական քարոզչամեքենային համանման մեթոդներով, նաև իրականացնել սեփական շահերի պաշտպանությունն ադրբեջանական տեղեկատվական հոսքերի գնահատման, հեռանկարային և տեղային հակահարվածների միջոցով:

Երկրորդ՝ «Պատերազմական տեղեկատվությունը մամուլում. մասնագիտական խնդիրներ և մտահոգություններ» ենթագլխի առանցքում է ՁԼՄ-ների, մասնավորապես մամուլի բացառիկ դերակատարումը հատկապես պատերազմների ընթացքում: Հետազոտության ընթացքում արձանագրվել է, որ Արցախյան պատերազմի լուսաբանումը հայաստանյան ՁԼՄ-ներում (մասնավորապես՝ մամուլում) որոշակի թափ ստացավ հենց 1992 թ.-ից, թեև մամուլն ուղիղ ազդեցություն չունեցավ այդ շարժման վերելքի վրա՝ երբեմն անուշադրության մատնելով կարևոր երևույթներ: Ըստ ատենախոսի, շարժումն ու պատերազմը ակտիվորեն չէին շրջանառվում մամուլում, փոխարենն առավելապես հայաստանյան ներքաղաքական կյանքն էր ներկայացվում: Ձգտելով փոքրիկ

հաղթանակներ գրանցել նաև տեղեկատվական պատերազմում՝ հայ լրագրողները, պահպանելով նյութի մատուցման որոշակի սկզբունքներ, փորձում էին թաքցնել հուսահատությունը, և ընթերցողներին պատմել հերոսների ու նրանց կերտած հաղթանակների մասին՝ հիմնականում ստվերում թողնելով երկու կողմերի դաժանությունների մասին տեղեկատվությունը:

Ընդգծվում է, որ 1992 թ.-ից որոշ հայկական թերթեր ունեին սեփական թղթակիցներ Լեռնային Ղարաբաղում: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հակամարտության գոտում աշխատող լրագրողները ձեռք բերեցին նոր մասնագիտացում, որը դեռ չէր ստացել էքստրեմալ ժուռնալիստիկա անվանումը, հետևաբար նոր ժանրում աշխատելու փորձառություն և հմտություն ոչ ոք չուներ: Ատենախոսը իրավացիորեն եզրակացնում է, որ 2020թ. ստեղծված նոր իրողություններում քաղաքական, ռազմական, դիվանագիտական ճակատներից գատ լրագրությունն էլ լուրջ անելիքներ ունի՝ իմաստավորել արցախյան 90-ականների հաղթանակի գաղափարական նշանակությունը տեղեկատվական պատերազմում՝ ընդդեմ թուրք-ադրբեջանական կեղծարարության:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ատենախոսությունում առկա են մի շարք թերություններ, որոնց մեջ կարևորում ենք առանձնացնել հետևյալները՝

1. Երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում ընդգծված են դիտարկվող ժամանակաշրջանի հայ մամուլի հրապարակումների հիմնական ուղղությունները, և յուրաքանչյուր խմբի համար ընտրվում են համապատասխան պատկերավոր օրինակներ: Հետազոտության այս մեթոդաբանությունը թույլ է տալիս գուզահեռներ անցկացնել, անալոգիաներ դուրս բերել և ընդհանուր, լայն եզրահանգումներ անել: Սա հիրավի աշխատանքի կարևոր գիտական նորույթներից մեկն է: Այնուամենայնիվ, ատենախոսությունը մեծապես կշահեր, եթե թերթերը ու պարբերականները նույնպես համակարգված ներկայացվեին, կատարվեր առաջատար մամուլի քանակական և որակական բովանդակային վերլուծություն (կոնտենտ-անալիզ), և ստացված ցուցանիշների վիզուալացումը կհարստացներ աշխատանքը: Հակառակ դեպքում, հայկական մամուլում

դարաբաղյան թեմայի արտացոլման մեջ ստացվում է որոշակի «խճանկար», այնքան էլ պարզ չէ, թե մամուլի կոնտենտում քանի տոկոսն են կազմել այս հարցի վերաբերյալ սեփական հրապարակումները, քանի տոկոսն են եղել վերատպումները խորհրդային և ռուսական մամուլից: Սա նաև կնպաստեր աշխատանքի գիտական նորույթի, կիրառական նշանակության, մի շարք ընդհանուր եզրակացությունների հիմնավորվածության աստիճանի բարձրացմանը:

2. Երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում (էջ 111-113) կան մի շարք պնդումներ, որոնք չեն ուղեկցվում մամուլի հրապարակումների համապատասխան օրինակներով, մասնավորապես՝ ոճի, լեզվի, հոետորական հնարքների, նոր տերմինների օգտագործման ու ներաբանությունների վերաբերյալ և այլն: Աշխատանքը մեծապես կշահեր, եթե հեղինակը հետևողականորեն փաստարկեր ուսումնասիրության հիման վրա առաջ քաշված արժեքավոր եզրահանգումները: Հստակեցման կարիք ունեն նաև նյութերի վերնագրերի հետ կապված եզրակացությունները (էջ 113): Ատենախոսը պարզապես թվարկում է դրանք՝ չնշելով, թե ինչ հրապարակումների են վերաբերվում և ինչին են նվիրված այդ հոդվածները, ինչ ժանրի են դրանք և այլն:
3. Երրորդ գլուխը՝ նվիրված Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև տեղեկատվական պատերազմին, այդ շրջանի մամուլի կիրառած տեղեկատվական-քարոզչական մեթոդներին, ռազմական լրահոսին և ռազմաճակատից ստացվող լուրերին, մեծապես կշահեր, եթե ատենախոսը համեմատական վերլուծություն կատարեր ընթացիկ ժամանակաշրջանի հրապարակումների հետ, վեր հաներ որոշ միտումների և քեյսերի զարգացման առանձնահատկությունները ժամանակակից լրատվամիջոցներում, առնվազն այն պարբերականներում, որոնք գոյություն ունեին 90-ականներին և ակտիվ գործում են մինչ օրս:
4. Անկասկած, դիսերտացիոն աշխատանքը մեծապես կշահեր, եթե որպես հետազոտության լրացուցիչ մեթոդաբանություն օգտագործվեին խորքային փորձագիտական հարցազրույցները:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Նշված դիտողությունները ընդհանուր առմամբ չեն նվազեցնում հետազոտության արդյունքների տեսական և կիրառական նշանակությունը: Աշխատանքը կատարված է ինքնուրույն, առկա է օգտագործված գրականության ամբողջական, բազմակողմանի և օբյեկտիվ վերլուծություն: Ատենախոսությունը հարուստ է տեսական և գործնական նյութով: Հետազոտվել է գիտական, քաղաքական և իրավական փաստաթղթերի լայն շրջանակ: Տեքստը գրագետ է, ունի հստակ տրամաբանական կառուցվածք: Հեղինակի եզրակացությունները հիմնավոր են և լիովին բացահայտում են թեմայի բովանդակությունը, համապատասխանում դրված նպատակներին ու խնդիրներին:

Խնդրին համալիր մոտեցման շնորհիվ ատենախոսը ապահովում է հետազոտության գիտական նորույթը, աշխատանքը կարող է ծառայել որպես նոր նյութ հետագա հետազոտական աշխատանքների համար, արվում են արժեքավոր եզրակացություններ և եզրահանգումներ, որոնք կարող են օգտակար լինել լրատվամիջոցների գործունեության ընթացքում:

Տեխնիկապես աշխատանքը գրագետ է կազմված, ապահովված է աղբյուրների անհրաժեշտ ծավալը, հղումները կատարված են ատենախոսության պահանջներին համապատասխան: Ատենախոսին հաջողվել է պահանջվող ծավալի սահմաններում ստանալ համապարփակ պատկեր:

Այսպիսով, Աննա Շահենի Մկրտիչյանի «Ղարաբաղյան շարժման արձագանքները 1988-1994 թթ. ՀՀ մամուլում» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունը ինքնուրույն և ամբողջական հետազոտություն է:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները հրապարակվել են 8 գիտական հոդվածներում: Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է ուսումնասիրության բովանդակությանը և արտացոլում է աշխատանքի կարևոր դրույթներն ու արդյունքները:

Այսպիսով, Աննա Շահենի Մկրտիչյանի «Ղարաբաղյան շարժման արձագանքները 1988-1994 թթ. ՀՀ մամուլում» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունը համապատասխանում է ՀՀ «Գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի» 6-րդ և 7-րդ

կետերին, ինչպես նաև ՀՀ ԲՈԿ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը՝ ներկայացված Ժ.01.06 «Ժուռնալիստիկա» մասնագիտությամբ:

Նիստի նախագահ
Հայ-Ռուսական համալսարանի
Ժուռնալիստիկայի ամբիոնի վարիչ,
Բ. Գ.Թ.

Ս. Վ. Ալեքյան

Նիստի քարտուղար
Ժուռնալիստիկայի ամբիոնի ավագ դասախոս

Գ. Վ. Սարգսյան

Հայ-Ռուսական համալսարանի
Մեդիայի, գովազդի և կինոյի ինստիտուտի տնօրեն,
Բ.Գ.Թ., դոցենտ

Ն.Բ. Կևորկովա

Հայ-Ռուսական համալսարանի
գիտական քարտուղար,
բան. գիտ. թեկնածու

Ռ. Ս. Կասաբարովա